

Inhoud

Inleiding 7

- 1 Wat weten we al over de auteur van het *Wilhelmus*? 14
- 2 De stylometrie 23
- 3 Waarom Datheen nooit kandidaat geweest is 63
- 4 Auteurschap als wetenschappelijk en sociaal probleem 81
- 5 De auteur van het *Wilhelmus* als merknaam 86
- 6 Het *Wilhelmus* anno 2017: nieuw elan voor het Nederlandse volkslied? 111

Over de auteurs 114

Noten 115

Illustratieverantwoording 127

Voor Louis Grijp

Inleiding

Auteur, lied en maatschappij¹

Sinds 1932 is het *Wilhelmus* het officiële Nederlandse volkslied, maar in de praktijk had het lied die functie toen al veel langer. We kennen tal van getuigenissen van Nederlanders die zich door de melodie van het *Wilhelmus* – en in het kielzog van die melodie ook vaak door de tekst – gesterkt voelden in hun moed en eigenwaarde. Als een waar volkslied vertolkte het *Wilhelmus* in de Tachtigjarige Oorlog (1568–1648) vijandige gevoelens jegens de Spanjaarden. Het laten schallen van dit geuzenlied zou in gevechten tegen de Spaanse vijand meer waard zijn geweest dan de inzet van 10.000 soldaten.² Die legendarische kracht bevorderde de gemeenschapszin van de Republiek in wording, waarvan Willem van Oranje de leider wilde worden.³ Later, in 1787, bij de verjaardag van stadhouder Willem v, hoopten de Oranjegezinden dat het ‘toverlied’ *Wilhelmus* het leiderschap van de Oranjes opnieuw zou bekrachtigen. De tegenstanders van de 18de-eeuwse Oranjegezinden zagen het ‘Oproerlied’ daarom juist het liefst verboden worden. Enige decennia later onderkende ook Napoleon de kracht van het lied; hij besloot het zingen van het *Wilhelmus* daadwerkelijk te verbieden.⁴

Het was al die eeuwen gissen wie de auteur van het *Wilhelmus* was, want het lied is in de vroegste bronnen anoniem overgeleverd. Het had kennelijk geen klinkende naam van een auteur nodig om zo groot te worden. Toch deed die auteur er wel degelijk toe. In de eerste plaats voor onderzoekers, die de identiteit van de auteur wilden achterhalen. Zij werkten tot voor kort met een beperkte hoeveelheid weerbarstige gegevens en uitsluitel kwam er op basis daarvan niet. Enige decennia geleden ontstond het idee dat computationele

middelen weleens nieuwe inzichten zouden kunnen aandraagen waarmee de puzzel opnieuw gelegd kan worden.⁵ Onder ‘computationeel’ verstaan we dan: met de computer, op basis van modellering verkregen analyses. Over die zoektocht met de computer gaat dit boekje: we stellen een nieuwe hypothese voor, met computationele middelen verkregen, als antwoord op de vraag wie het *Wilhelmus* heeft geschreven.

Niet alleen voor onderzoekers deed de identiteit van de auteur ertoe. In de tweede plaats was die identiteit van belang voor iedereen in de Nederlandse samenleving. Zonder duidelijkheid over wie het schreef, kon immers iederéén

Willem I (1533-84), prins van Oranje, genaamd Willem de Zwijger (circa 1579) door Adriaen Thomasz. Key.

zich het *Wilhelmus* toe-eigenen. Politieke en religieuze groepen veronderstelden een bepaalde auteur als maker en vochten, met de eigen kandidaat voor het auteurschap als strategische pion, hun onderlinge twisten uit. Zo hebben de orthodox-gereformeerden – met veel succes – geclaimd dat Filips van Marnix van Sint-Aldegonde (1538–1598) het *Wilhelmus* schreef, en dat in lijn met die gedachte het lied beleefd moet worden als een pleidooi voor een Nederland waarin het ware (gereformeerde) geloof regeert. Anderen claimden de vredelievende Dirck Volckertszoon Coornhert (1522–1590), om te betogen dat het *Wilhelmus* de basis legde voor de tolerantie die de Republiek – en ook het moderne Nederland – zou kenmerken. Ook de maatschappelijke betekenis van de toeschrijving van het *Wilhelmus* aan specifieke auteurs onderzoeken we in dit boekje met computationele middelen. We zochten in grote gedigitaliseerde krantenbestanden naar antwoorden op die vraag.

Ook voor nieuwkomers speelt de auteur van het *Wilhelmus* een rol. Kennis over die auteur maakt sinds 2009 deel uit van de Nederlandse inburgeringscursus, toen het *Wilhelmus* verplichte lesstof werd, nadat de Tweede Kamer had ingestemd met een motie daarover van de SGP (*‘De Kamer, gehoord de beraadslaging, constaterende, dat het Wilhelmus in tegenstelling tot andere nationale symbolen niet is opgenomen in de eindtermen van het inburgeringsexamen; overwegende, dat kennis van het volkslied bij inburgering een vanzelfsprekend element vormt, waardoor de integratie van migranten in Nederland kan worden versterkt; verzoekt de regering het Wilhelmus op te nemen in de eindtermen van het inburgeringsexamen,*

en gaat over tot de orde van de dag.’) Bij die kennis hoort ook kennis over de auteur, want een van de vragen die je kunt krijgen is:

‘Waarom was Willem van Oranje voor Nederland belangrijk?’

ANTWOORD 1 ‘Omdat hij de Spaanse bezetter wegjoeg’

ANTWOORD 2 ‘Omdat hij de onafhankelijkheidsoorlog van Nederland begon’

ANTWOORD 3 ‘Omdat hij het *Wilhelmus* heeft geschreven’

Op die manier leren ook inburgeraars dat de auteur van het *Wilhelmus* van belang is voor Nederland.

Stilistische vingerafdrukken en maatschappelijke impact

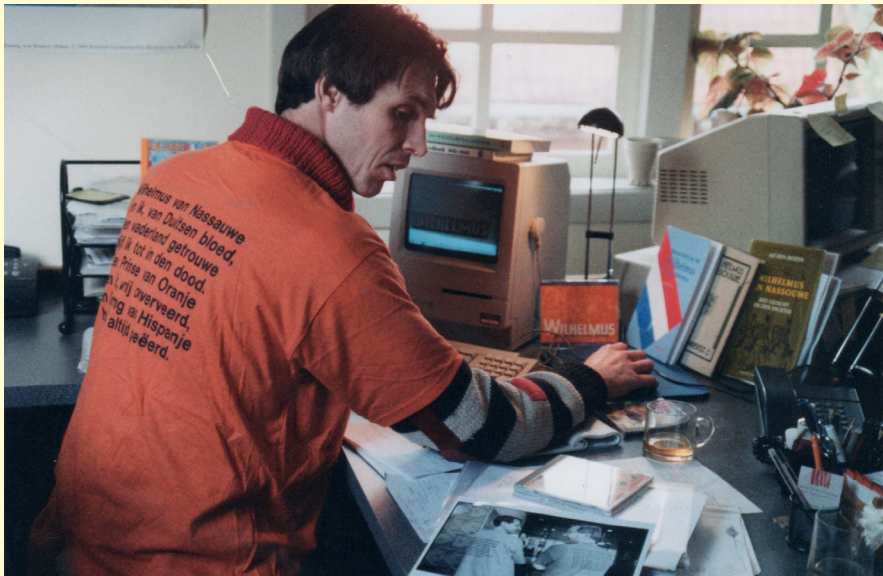
De vraag ‘wie schreef volgens de computer het *Wilhelmus*?’ beantwoorden we met behulp van de stylometrie, een zeer levendig en productief onderzoeksveld, dat zich in het algemeen richt op het met de computer herkennen van patronen in de stijl van beelden, tekst en muziek. Elke auteur laat onbewust, haast als een vingerafdruk, sporen achter in zijn of haar schrijfstijl, met name in het gebruik van functiewoorden. Dat zijn woorden waar auteurs noch lezers veel betekenis aan hechten: voorzetsels, voegwoorden, lidwoorden etc. Woorden die niet erg bewust worden gebruikt. Omdat deze functiewoorden in hoge frequentie voorkomen, in patronen die per auteur blijken te verschillen, vormen ze ideale invoer voor statistische analyses. Veel auteurskwesties werden er al mee opgelost: zo kon de auteur van de Harry Potter-reeks, J.K. Rowling, niet lang verborgen houden dat zij ook de auteur was van het onder de naam Robert Galbraith gepubliceerde *The Cuckoo's Calling*. Stylometrisch onderzoek dwong de bekende schrijfster al snel tot een bekentenis.⁶

De uitkomst van ons stylometrisch onderzoek inzake het *Wilhelmus* was onverwacht, en juist dát zette ons op het spoor van onze andere vraag. Wij opperden een auteur die nooit eerder door onderzoekers genoemd was, maar wel onmiddellijk een andere kleuring aan het *Wilhelmus* gaf. De auteursattributie bleek bovendien controversieel en trok ons direct in een publiek debat dat draaide om de perceptie van deze auteur. We maakten de eerste resultaten van dit onderzoek bekend tijdens de eerste Louis Peter Grijp-lezing (10 mei 2016), gehouden ter nagedachtenis van de in januari 2016 overleden musicoloog en luitist Louis Peter Grijp, aan wie we dit boekje opdragen.

Vele landelijke kranten en nieuwssites schonken aandacht aan de nieuwe hypothese. Het bericht had nieuwswaarde, en dat was in de voorgaande eeuwen niet anders. Vanaf 1850 was met enige regelmaat in Nederlandse kranten een artikelje over de auteurskwestie te vinden. Ook in kranten voor Nederlands-Indië. In het overzeese gebied werd het publieke debat in Nederland tegelijk met interesse en met de scherpe blik van de buitenstaander gevolgd.⁷ Die debatten analyseren we in dit boekje door massamedia (pamfletten, maar met name kranten) digitaal te peilen.⁸ Nu historische kranten voor het eerst grootschalig

Dit boekje was er niet geweest zonder Louis Grijp. Op 9 januari 2016 overleed de liedonderzoeker die ook de oprichter en grote inspirator was van de Nederlandse Liederbank van het Meertens Instituut. In die Liederbank (www.liederenbank.nl) zijn ruim 170.000 Nederlandse liederen ontsloten, van de Middeleeuwen tot de 21ste eeuw: van liefdesliederen tot spotliedertjes, van geuzenliederen tot dialectmuziek, en nog veel meer. Van elk lied is de bron aangegeven waar de tekst en eventueel de melodie is te vinden. Dit alles is op verschillende manieren doorzoekbaar: op thema, strofevorm, melodie-informatie

en muziek, en daarmee is Louis Grijp, die hier in de jaren tachtig van de 20ste eeuw al mee begon, een van de pioniers van de computationele geesteswetenschappen in Nederland. Vanuit het Meertens Instituut publiceerde hij ook veelvuldig over liedcultuur 'van Hadewijch tot Hazes'. Hij zorgde er als hoogleraar aan de Universiteit Utrecht (met als leeropdracht 'Nederlandse liedcultuur in heden en verleden') voor dat ook jonge generaties musicologen werden opgeleid in het liedonderzoek. Met muziekgezelschap Camerata Trajectina, waarvan hij de artistiek leider en luitist was, liet hij het Nederlandse lied ook zeer

Louis Grijp in *Wilhelmus*-outfit (1998).

aanstekelijk klinken: ze maakten samen meer dan duizend opnames.

Wat betekende Louis Grijp voor het *Wilhelmus*-onderzoek? Geïnspireerd door allerlei nieuwe *Wilhelmus*-vondsten in het midden van de jaren negentig, organiseerde hij in 1996 een symposium over de nationale hymnen van Nederland en omliggende landen, waarvan de bijdragen onder de titel *Het Wilhelmus en zijn burens* in 1998 werden gepubliceerd. In de inleiding karakteriseert hij de artikelen in die bundel als ‘liedbiografieën’. Het ging hem niet alleen om de ontstaansgeschiedenis van de liederen, maar vooral ook om het gebruik ervan ‘van geboorte tot sterven’. Met zijn eigen twee artikelen over het *Wilhelmus* in

het Koninkrijk der Nederlanden en eerdere artikelen over geuzenliederen vestigde hij zijn naam als expert. Hij werd dan ook vele jaren na dato nog vaak geraadpleegd door de pers, waarbij hij niet te beroerd was om zich desgewenst uit te dossen in een *Wilhelmus*-outfit. Serieus was zijn theorie over de herkomst van het *Wilhelmus*, dat volgens hem in Heidelberg, in samenhang met een ander, Duits lied zou zijn ontstaan. Hij verzuchtte vaak dat het hem simpelweg aan tijd ontbrak om deze theorie van deugdelijk bewijs te voorzien, maar dat hij dat zeker nog ging doen. Hij is er nooit aan toegekomen – voor dit boekje namen we het stokje graag van hem over.

gedigitaliseerd zijn, is het mogelijk ze te doorzoeken op het voorkomen van bepaalde woorden (zoals auteursnamen). De publieke debatten gingen over de twee zaken die we in dit boekje met elkaar verbinden: de daadwerkelijke identificatie van de auteur (‘wie was de auteur van het *Wilhelmus*?’), en de perceptie van diens reputatie (‘wat betekent het als auteur x het *Wilhelmus* schreef?’). De debatten werden vaak door onderzoekers in gang gezet of nieuw leven ingeblazen. Het was ze daarbij vooral te doen om een overtuigende identificatie van de auteur. Het brede publiek was meer geïnteresseerd in de perceptie van het auteurschap van een specifieke kandidaat. Maar zo zuiver zijn die twee vaak niet gescheiden, zoals we zullen zien. Onderzoekers droegen met hun vondsten vaak bewust of onbewust bij aan het profileren van een bepaalde auteur.

Implicaties van de nieuwe hypothese

We eindigen met een korte beschouwing over de betekenis van de meest recente hypothese voor de Nederlandse samenleving. Deze hypothese, die we op basis van stylometrisch onderzoek leveren, vloeit voort uit computationeel onderzoek dat in zichzelf niet vrij is van ideologie, maar wel verschilt van veel ideologische (politieke, religieuze) kaders die in het verleden bepalend waren voor onderzoekers. Met alle andere al eerder geopperde hypothesen heeft ze gemeen dat de koppeling auteur-lied iets zegt over de maatschappij waarin het *Wilhelmus* functioneert, en daarmee komen nieuwe ideologieën om de hoek kijken.

Nieuw is ook dat er een heel ander type bewijsmateriaal tegenover de historische bronnen geplaatst wordt. De bewijzen kunnen daardoor heel moeilijk tegen elkaar afgezet worden. En ook hier komt mogelijk ideologie om de hoek kijken. Want wat weegt voor ons zwaarder: historische bewijzen of het resultaat van computeranalyses? Of verstechnische analyses? Om de waarde van het middels de computer verschenen bewijsmateriaal in te schatten, belichten we in dit boekje niet alleen de mogelijkheden, maar ook moeilijkheden van computationele analyses. Stylometrie haalt immers meestal nog niet de accuraatheid van forensisch onderzoek naar bijvoorbeeld DNA-sporen. Bovendien zijn kranten op dit moment met een zekere vooringenomenheid gedigitaliseerd: dat vertekent het beeld dat we geven van krantendebatten die we digitaal analyseren. Hoe sterk is het bewijs dat we hieraan ontlelen?